

Ontwikkeling van het midden- en kleinbedrijf in Curaçao in 2011 ten opzichte van 2010

Ria Duyndam

Inleiding

In Modus jaargang 10, nr. 2 is het economisch belang van het midden- en kleinbedrijf (MKB) in de periode van 2008 tot en met 2009 beschreven. In dit artikel zal gekeken worden naar de ontwikkeling in 2011 ten opzichte van 2010.

De informatie voor dit artikel is afkomstig uit de jaarlijkse bedrijvenenquête. Nutsbedrijven zijn in dit artikel niet meegenomen in de totalen, aangezien zich hierin geen midden- of kleinbedrijven bevinden. Hetzelfde geldt voor de mijnbouw.

Naast een beschrijving van het aandeel in de totale economie en per bedrijfstak, zal ook gekeken worden naar de brutoproductie, loonkosten en investeringen van het midden- en kleinbedrijf in relatie tot de totale bedrijven.

Als eerste zal de ontwikkeling van het aandeel van de bruto toegevoegde waarde (BTW) van het MKB in het bruto binnenlands product worden behandeld. Hierna volgt een beschrijving van de ontwikkeling van de BTW van het MKB in de totale BTW en per bedrijfstak.

Na de BTW zal ook de ontwikkeling van het aandeel van de brutoproductie van het MKB in de totale brutoproductie en per bedrijfstak worden behandeld, gevolgd door de ontwikkeling van het aandeel in de totale loonkosten en als laatste de ontwikkeling van het aandeel in de totale investeringen.

Methodologie

Om het aandeel van het MKB in het Bruto Binnenlands Product (BBP) vast te stellen wordt de Bruto Toegevoegde Waarde (BTW) van de bedrijven gebruikt. Deze BTW komt uit de bedrijvenenquête, welke jaarlijks wordt gehouden in Curaçao. Deze enquête verschaft o.a. inzicht in inkomsten, uitgaven en exploitatieresultaat van de bedrijven.

De BTW wordt bepaald door de intermediaire kosten (kostprijs en overige operationele kosten) van de brutoproductie af te trekken.

Het Bruto Binnenlands Product (BBP) wordt gebruikt als indicator voor de economische ontwikkeling van een land. Al naar gelang het BBP gedurende een periode stijgt of daalt, kan men stellen dat de economie aan het groeien, respectievelijk aan het krimpen is.

De BTW van de midden- en kleinbedrijven is bij elkaar opgeteld en vergeleken met de totale BBP van Curaçao. Op deze manier kan het aandeel van het MKB in de economie worden bepaald.

Om na te gaan wat de bijdrage van het MKB is in elke bedrijfstak, is de BTW van het midden- en kleinbedrijf per bedrijfstak bij elkaar opgeteld en vergeleken met de totale BTW in diezelfde bedrijfstak. Deze vergelijking kan niet worden gedaan op het niveau van het BBP, aangezien dit niet per bedrijfstak beschikbaar is, maar alleen voor de totale economie.

De ontwikkeling van het aandeel van het MKB in de totale brutoproductie, de totale loonkosten en de totale investeringen wordt volgens dezelfde methode gedaan zoals is beschreven bij de ontwikkeling van de BTW.

Definities

Kleinbedrijf: dit zijn bedrijven met minder dan 10 personen in loondienst én een omzet van minder dan 0,5 miljoen NAf. Het microbedrijf vormt een onderdeel van het kleinbedrijf (minder dan 5 personen in loondienst én een omzet van minder dan 0,5 miljoen NAf.)

Middenbedrijf: dit zijn bedrijven met tussen de 10 en 50 personen in loondienst óf een omzet van tussen 0,5 en 5 miljoen gulden.

Midden- en kleinbedrijf: dit zijn bedrijven met minder dan 50 personen in loondienst én een omzet van minder dan 5 miljoen gulden.

Grote bedrijven: dit zijn bedrijven met 50 of meer personen in loondienst én een omzet vanaf 5 miljoen gulden.

Bruto Toegevoegde Waarde (BTW): de brutoproductie minus het intermediaire verbruik.

Brutoproductie: de omzet plus veranderingen in voorraden. Voor de handel: omzet minus kostprijs (handelsmarge).

Intermediair verbruik: de operationele kosten van een bedrijf, exclusief afschrijvingen, lonen en sociale lasten. Inbegrepen zijn onder andere de kostprijs, utiliteitskosten, transportkosten en dergelijke.

Bruto Binnenlands Product (BBP): de totale productie van goederen en diensten binnen een land. Om het BBP te berekenen wordt de Bruto Toegevoegde waarde van de verschillende sectoren van de economie bij elkaar opgeteld. Deze sectoren omvatten de financiële en niet-financiële instellingen, de huishoudens, de non-profit instellingen en de overheid. Van deze Bruto Toegevoegde waarde worden vervolgens de belastingen minus subsidies op goederen en diensten en de rentemarge afgetrokken om tot het BBP te komen.

Samenstelling van het bedrijvenregister

Het bedrijvenregister van het CBS telt 12.748 bedrijven in 2011, met in totaal 58.577 werkenden.

Het aandeel midden- en kleinbedrijven bedraagt nog steeds 98,5 procent van het totaal aantal bedrijven, net als in voorgaande jaren (zie tabel 1).

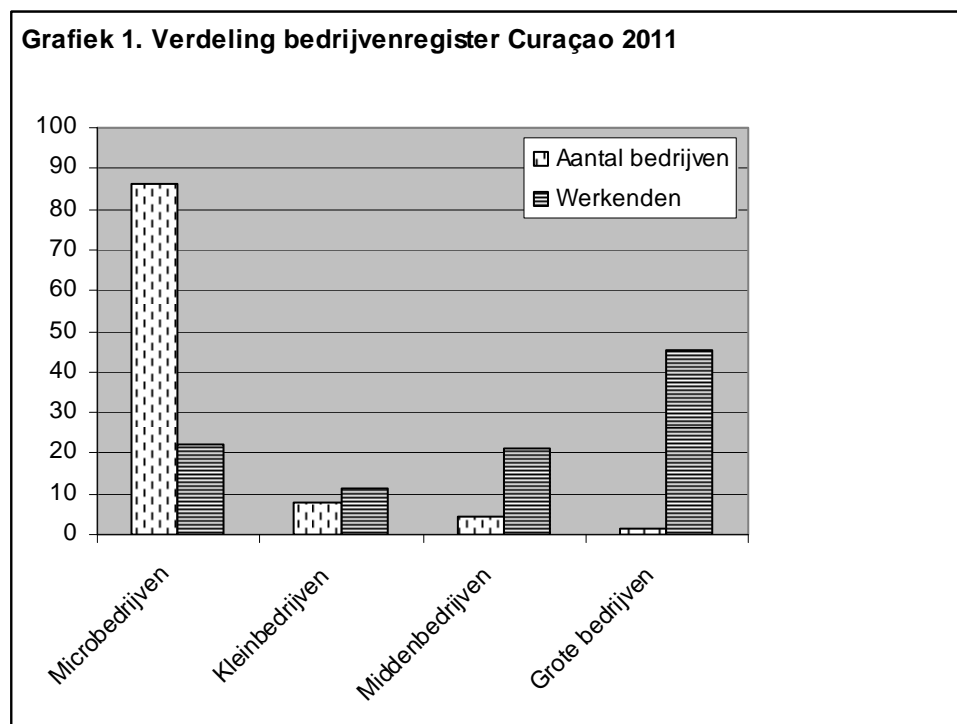
Het aandeel microbedrijven bedraagt 86,4 procent, kleinbedrijf 7,8 procent en het middenbedrijf 4,3 procent. Het aandeel van de kleine bedrijven is licht toegenomen in 2011 in vergelijking met 2010.

Tabel 1: Verdeling bedrijvenregister 2011 CBS								
	Micro		Klein		Midden		Groot	
	Aantal bedr.	Werken-den	Aantal bedr.	Werken-den	Aantal bedr.	Werken-den	Aantal bedr.	Werken-den
Landbouw, veeteelt en visserij	103	117	4	32	4	87	0	0
Mijnbouw	0	0	0	0	0	0	1	54
Industrie	318	422	57	374	34	790	11	2017
Nutsbedrijven, inclusief afvalverwerking (exclusief Selikor*)	21	31	4	26	2	72	2	667
Bouw	1289	1373	94	633	40	795	12	852
Handel	2179	2940	318	2116	158	3507	35	3599
Horeca	797	1094	98	662	52	1239	22	3203
Transport en communicatie	658	782	62	398	42	1021	18	2678
Financiële dienstverlening	1113	1127	49	331	58	1281	21	3666
Zakelijke dienstverlening	2820	3180	162	1091	84	1824	35	4899
Particulier onderwijs	173	176	9	61	8	220	6	658
Medische en sociale dienstverlening	646	841	76	489	39	804	16	3172
Overige dienstverlening	900	1039	54	331	32	720	12	1086
Totaal	11017	13122	987	6544	553	12360	191	26551

Note: Register is niet volledig, cijfers dienen als indicatie gebruikt te worden
Bedr. = bedrijven

* Selikor was volgens de oude classificatiecode van bedrijfstakken (ISIC rev.3) ingedeeld bij overige dienstverlening. Bij de overgang naar de nieuwe classificatiecode (ISIC rev.4) zou dit bedrijf bij de nutsbedrijven worden ingedeeld, maar voor de vergelijkbaarheid van de jaren is besloten om het in overige dienstverlening te laten

De werkgelegenheid van de midden- en kleinbedrijven is met 1,2 procentpunten gestegen en bedraagt 54,7 procent van de totale werkgelegenheid in Curaçao in 2011. De microbedrijven hebben de hoogste werkgelegenheid (22,4%), daarna volgen de middenbedrijven (21,1%) en de kleine bedrijven (11,2%).

Ontwikkeling van de Bruto Toegevoegde Waarde (BTW) van het MKB in verhouding tot het Bruto Binnenlands Product (BBP)

Het aandeel van het MKB in het Bruto Binnenlands Product is sinds 2001 nog nooit zo laag geweest als in 2011 (zie tabel 2). Het aandeel bedraagt slechts 20,8 procent van het BBP, een daling van 6 procentpunten ten opzichte van 2010.

	Bruto toegevoegde waarde MKB	BBP	Aandeel van het MKB
	mln Naf		%
2001	903	3.837	23,5
2002	1.134	3.868	29,3
2003	1.149	3.942	29,2
2004	1.350	4.004	33,7
2005	1.457	4.203	34,7
2006	1.223	4.399	27,8
2007	1.368	4.643	29,5
2008	1.488	5.072	29,3
2009	1.355	5.136	26,4
2010	1.415	5.283	26,8
2011	1.131	5.439	20,8

Nominaal gezien is de BTW in 2011 iets lager dan het niveau in 2002. Na 2002 is het niet meer zo laag geweest.

Het aandeel van het MKB in het BBP is in 2011 afgenomen tot 20,8 procent, wat mede wordt veroorzaakt door een groei van het BBP sinds 2002 met meer dan 1.500 miljoen gulden. Het MKB draagt hierdoor relatief minder bij aan de groei van de economie van Curaçao. Na 2002 is het niet meer zo laag geweest.

Ten opzichte van het hoogste nominale niveau in 2008 (1.488 miljoen gulden) is de BTW van het MKB in 2011 gedaald met 357 miljoen gulden tot 1.131 miljoen gulden.

In 2010 is nog sprake geweest van een toename van de BTW van het MKB met 60 miljoen gulden ten opzichte van 2009. Er was toen sprake van herstel na de kredietcrisis die in 2007 was begonnen in Amerika, en die ook invloed heeft gehad op de rest van de wereld.

Ontwikkeling van het aandeel van het MKB in de totale BTW en per bedrijfstak

Het aandeel van het MKB in de totale BTW

Om het belang van het MKB in de verschillende bedrijfstakken te analyseren is het relatieve aandeel van de BTW van het midden- en kleinbedrijf op de totale BTW¹¹ van alle bedrijven samen bepaald, exclusief de raffinaderij, primaire banken, taxi's en buschauffeurs en huishoudelijke hulpen¹². Zoals is aangegeven bij de methodologie kan deze vergelijking niet worden gedaan op het niveau van het BBP, aangezien dit niet per bedrijfstak beschikbaar is, maar alleen voor de totale economie.

De daling van het aandeel van het MKB in de totale BTW bedraagt 5,1 procentpunten in 2011, in vergelijking met 2010 (tabel 3). Nominaal gezien is de BTW van het MKB gedaald met 284,4 miljoen gulden, wat hoofdzakelijk door de financiële dienstverlening wordt veroorzaakt. De totale BTW is 312,9 miljoen gulden lager dan in 2010.

Behalve de negatieve ontwikkeling van het aandeel van de financiële dienstverlening (-9,5 procentpunten) heeft het MKB het verder redelijk goed gedaan in 2011, in vergelijking met 2010. De overige bedrijfstakken vertonen een stijging van het aandeel in de totale BTW, of zijn gelijk gebleven.

¹¹ De totale BTW betreft hier een optelling van alle bedrijfstakken, exclusief nutsbedrijven en mijnbouw, omdat hierin geen MKB voorkomt

¹² De informatie hiervan komt uit andere bronnen.

Tabel 3: Relatieve ontwikkeling aandeel MKB in de BTW

Bedrijfstak	2010				2011			
	BTW		Aandeel MKB		BTW		Aandeel MKB	
	Totaal	MKB	Bedrijfstak	Totaal	Totaal	MKB	Bedrijfstak	Totaal
	mln Naf		%		mln Naf		%	
Landbouw, veeteelt, visserij	11.6	11.6	100,0	0,4	9.9	9.9	100,0	0,4
Industrie*	171.5	89.9	52,4	3,0	160.6	79.3	49,4	3,0
Bouwnijverheid	278.5	149.1	53,5	5,0	296.7	161.6	54,5	6,0
Groot- en kleinhandel	527.4	336.0	63,7	11,2	516.3	349.7	67,7	13,0
Horeca	173.6	72.3	41,6	2,4	187.7	65.2	34,7	2,4
Transport en communicatie**	484.5	107.1	22,1	3,6	485.9	112.0	23,0	4,2
Financiële dienstverlening***	606.5	325.7	53,7	10,9	261.1	36.1	13,8	1,3
Zakelijke dienstverlening	358.3	215.4	60,1	7,2	362.0	220.6	60,9	8,2
Particulier onderwijs	23.2	12.3	53,1	0,4	23.6	9.6	40,5	0,4
Medische en sociale dienstverlening	231.5	52.0	22,5	1,7	233.5	44.8	19,2	1,7
Overige dienstverlening****	131.2	44.1	33,6	1,5	147.6	42.2	28,6	1,6
Totaal	2997.8	1415.4	47,2	47,2	2684.8	1130.9	42,1	42,1

* exclusief raffinaderij

** exclusief taxi's en buschauffeurs

*** exclusief primaire banken

**** exclusief huishoudelijke hulpen

De hoogste stijging van het aandeel van het MKB in de totale BTW wordt gezien bij de groot- en kleinhandel (1,8 procentpunten). Deze bedrijfstak heeft ook het hoogste aandeel van het MKB, zowel in 2010 als in 2011 (respectievelijk 11,2 en 13%) en draagt hiermee het meeste bij aan de toegevoegde waarde van het MKB. Bijna 21 procent van het MKB zijn handelsbedrijven (zie tabel 1).

Op de tweede plaats komt het MKB in de zakelijke dienstverlening met een aandeel in de totale BTW van 8,2 procent. Dit is een stijging van 1 procentpunt ten opzichte van 2010. De bijdrage aan de totale BTW ligt bijna 5 procentpunten lager dan die van de groot- en kleinhandel.

Door de negatieve ontwikkeling in de financiële dienstverlening is een verschuiving van de rangschikking van de bedrijfstakken opgetreden in 2011. Het aandeel van het MKB in de totale BTW in de bouw staat nu op de derde plaats (6%). Er is sprake van een stijging van 1 procentpunt ten opzichte van 2010.

Het aandeel van het MKB in de BTW per bedrijfstak

Hierna zal de ontwikkeling voor elke bedrijfstak worden beschreven, waarbij gekeken wordt naar het aandeel van het MKB in de betreffende bedrijfstak zelf (zie tabel 3).

Landbouw, veeteelt en visserij

Alle bedrijven in deze bedrijfstak bevinden zich in het MKB, waardoor het aandeel in de BTW 100 procent bedraagt. Nominaal is er sprake van een achteruitgang met 1.7 miljoen gulden, hetgeen voornamelijk door de kleine en microbedrijven wordt veroorzaakt. De middenbedrijven zijn redelijk stabiel gebleven, vooral de kwekerijen van sierplanten.

Industrie

Het aandeel van het MKB in de BTW van de industrie is in 2011 gedaald met 3 procentpunten. Nominaal betekent dit een daling van 10.6 miljoen gulden, waarmee de achteruitgang van de BTW in deze bedrijfstak (-10.9 miljoen gulden) bijna geheel voor rekening komt van het MKB.

Het zijn voornamelijk de middenbedrijven die in 2011 een lagere BTW hebben, de micro en kleine bedrijven zijn ongeveer hetzelfde gebleven. Vanwege de kleinschaligheid van de industriële activiteiten kan niet worden vermeld in welke branches het slechter is gegaan in 2011.

Bouwnijverheid

Ondanks negatieve berichten over minder activiteiten in de bouw heeft het midden- en kleinbedrijf het in deze bedrijfstak beter gedaan in 2011, vergeleken met 2010. Het aandeel van het MKB in de BTW van de bouw is gestegen met 1 procentpunt; nominaal betekent dit een toename van 12.5 miljoen gulden. Zowel kleine (inclusief micro) als middenbedrijven hebben in gelijke mate aan deze toename bijgedragen.

De totale stijging van de BTW in de bouw bedraagt 18.2 miljoen gulden, waarvan ruim 68 procent afkomstig is van het midden- en kleinbedrijf.

Groot- en kleinhandel

In deze bedrijfstak heeft het midden- en kleinbedrijf het beter gedaan in 2011 dan de grote bedrijven. De totale BTW is achteruitgegaan met 11 miljoen gulden, terwijl de BTW van het MKB een toename laat zien van 13.7 miljoen gulden. Hierdoor stijgt ook het aandeel in de BTW van de groot- en kleinhandel met 4 procentpunten, en bedraagt 67,7 procent in 2011. Het midden- en kleinbedrijf in deze bedrijfstak heeft de hoogste BTW van alle bedrijfstakken (349.7 miljoen gulden).

Opvallend veel middenbedrijven in de Freezone hebben het beter gedaan in 2011, maar ook enkele groot- en autohandelaren. De BTW van de kleine- en microbedrijven is ongeveer hetzelfde gebleven in 2011.

In groot- en kleinhandel maakt het MKB 98,6 procent uit van de bedrijven met draagt voor 70,2 procent bij aan de werkgelegenheid (zie tabel 1).

Horeca

Voor de midden- en kleine horecabedrijven is 2011 een slechter jaar geweest in vergelijking met 2010. In 2010 is er een toename van de BTW geweest van 16 miljoen gulden ten opzichte van 2009, maar in 2011 daalt de BTW van het MKB met 7.1 miljoen gulden. Hierdoor neemt ook het aandeel in de BTW van deze bedrijfstak af met 6,9 procentpunten.

De achteruitgang is voornamelijk te zien bij de middenbedrijven. Dit heeft voor een belangrijk deel te maken met het feit dat enkele vakantieoordens meer dan 50 werknemers hebben gekregen en dus grote bedrijven zijn geworden.

De restaurants en de kleinere hotels hebben over het algemeen een goed jaar gehad in 2011.

Transport en communicatie

Hoewel het aantal midden- en kleinbedrijven 97,7 procent uitmaakt van het totale aantal bedrijven in deze bedrijfstak met 44,8 procent van het aantal werknemers, is het aandeel in de BTW één van de laagste van alle bedrijfstakken (23%). Dit heeft voor een belangrijk deel te maken met de aanwezigheid van een aantal overheidsnv's in deze bedrijfstak (onder andere ABC busbedrijf, UTS, CPA), waarvan de BTW gezamenlijk uitkomt op 46 procent van het geheel.

Ten opzichte van 2010 heeft het MKB het wel beter gedaan in 2011 met een groei van de BTW met 4.9 miljoen gulden. De groei is vooral te zien bij de middengrote transportbedrijven, wat voor een groot deel wordt veroorzaakt omdat een groot bedrijf minder werknemers heeft gekregen en middenbedrijf is geworden. Het MKB is dus uitgebreider geworden.

De kleine communicatiebedrijven laten ook een toename zien van de BTW, vooral bedrijven die software ontwikkelen.

Financiële dienstverlening (exclusief primaire banken)

De forse achteruitgang van de BTW van het MKB in deze bedrijfstak wordt voornamelijk veroorzaakt door verlies op buitenlandse beleggingen van de verzekeringsmaatschappijen en pensioenfondsen vanwege de wereldwijde financiële crisis. Ook de inkomsten uit beleggingen in obligaties is verminderd in 2011.

Vanaf 2008 is er sprake van een daling van de BTW in deze bedrijfstak met het dieptepunt in 2011. De BTW van het MKB bedraagt slechts 36.1 miljoen gulden in 2011, waardoor het aandeel in de BTW van de gehele financiële dienstverlening is gedaald tot 13,8 procent. Dit is het laagste percentage van alle bedrijfstakken.

De midden- en kleinbedrijven in de internationale financiële dienstverlening (offshore) hebben het wel beter gedaan in 2011, terwijl de verzekeringsmakelaars een stabiele ontwikkeling laten zien.

Zakelijke dienstverlening

De BTW van het MKB in deze bedrijfstak is toegenomen met 5.2 miljoen gulden ten opzichte van 2010. Dankzij deze toename, met daarnaast een afname van de BTW van de grote bedrijven, is het aandeel van het MKB toegenomen van 60,1 in 2010 tot 60,9 procent in 2011.

Het midden- en kleinbedrijf in deze bedrijfstak staat op de tweede plaats wat grootte van BTW betreft (220.6 miljoen gulden).

De toename van de BTW bij het MKB is vooral te zien bij de verhuurbedrijven (verhuur van o.a. machines voor de bouw), beveiligingsbedrijven en uitzendbureaus.

Particulier onderwijs

Het aandeel in de BTW van het particulier onderwijs is met 12,6 procentpunten gedaald in 2011. Nominaal betekent dit een achteruitgang van 2.7 miljoen gulden. Het zijn vooral de kleine en microbedrijven die een lagere BTW hebben in 2011; dit zijn bedrijfjes die trainingen geven of adviezen op onderwijsgebied, of studiebegeleiding. De middenbedrijven vertonen een lichte vooruitgang, dit zijn vooral de privéscholen. Eén middenbedrijf is groot geworden in 2011, wat een gemis aan BTW betekent van 1.5 miljoen gulden voor het MKB.

Medische- en sociale dienstverlening

Het grootste gedeelte van de bedrijven in deze bedrijfstak bestaat uit kleine bedrijven (93%, waarvan 83% microbedrijven, zie tabel 1). Het gaat hier om speelscholen, dokterspraktijken, tandartsen en dergelijke. De daling van de BTW van het MKB in 2011 wordt veroorzaakt door deze bedrijven, want de middenbedrijven hebben het juist wat beter gedaan in dat jaar.

Het aandeel van het MKB in de BTW van deze bedrijfstak is het laagst van alle bedrijfstakken (19,2%). Dit komt voor het grootste deel omdat de hospitalen en laboratoria samen meer dan 66 procent van de BTW voor hun rekening nemen.

Overige dienstverlening

De totale BTW van de overige dienstverlenende bedrijven is toegenomen met 16.4 miljoen gulden, maar dit is helemaal afkomstig van de grote bedrijven. De BTW van het MKB is afgenomen 1.9 miljoen gulden. Door deze twee factoren is het aandeel in de BTW van deze bedrijfstak gedaald met 5 procentpunten.

De kleine en middenbedrijven op sport-, cultuur- en recreatief gebied (o.a. casino's en nummerkantoren) hebben het over het algemeen beter gedaan dan de overige bedrijven in deze bedrijfstak (met name kapperszaken en beauty salons).

Ontwikkeling van het aandeel van het MKB in de brutoproductie per bedrijfstak

Om het belang van het midden- en kleinbedrijf in andere variabelen aan te geven is gekeken naar de ontwikkeling van het aandeel in de brutoproductie, loonkosten en investeringen in materiële vaste activa. Hierna volgt eerst een analyse van het aandeel in de totale brutoproductie (tabel 3), met daarna een beschrijving van de meest opvallende bedrijfstakken. In enkele relevante gevallen zal een vergelijking worden gemaakt van de brutoproductie met de BTW (tabel 2) om na te gaan of de ontwikkeling hiervan te maken heeft met een toe- of afname van het intermediaire verbruik.

Het aandeel van het MKB in de totale brutoproductie

De totale brutoproductie is in 2011 afgenomen met 14.6 miljoen gulden (tabel 4). Aangezien de totale BTW met 312.9 miljoen gulden is afgenomen (zie tabel 3) betekent dit dat de intermediaire kosten omhoog zijn gegaan. Dit is voornamelijk het geval bij de grote bedrijven. De brutoproductie van het MKB is gedaald met 242.1 miljoen gulden, terwijl de BTW is gedaald met 284.4 miljoen gulden. Hieruit volgt dat het intermediaire verbruik is toegenomen met 42.3 miljoen gulden.

Het aandeel van het MKB in de totale brutoproductie is in 2011 met 3,6 procentpunten gedaald ten opzichte van 2010.

Tabel 4: Relatieve ontwikkeling aandeel MKB in de brutoproductie								
	2010				2011			
	Brutoproductie		Aandeel MKB		Brutoproductie		Aandeel MKB	
	Totaal	MKB	Bedrijfstak	Totaal	Totaal	MKB	Bedrijfstak	Totaal
Bedrijfstak	mln Naf		%		mln Naf		%	
Landbouw, veeteelt, visserij	40.1	40.1	100,0	0,6	37.0	37.0	100,0	0,6
Industrie*	590.5	280.3	47,5	4,4	613.7	259.0	42,2	4,0
Bouwnijverheid	711.6	442.8	62,2	6,9	740.4	440.7	59,5	6,9
Groot- en kleinhandel	931.7	592.4	63,6	9,2	919.7	583.4	63,4	9,1
Horeca	475.9	218.9	46,0	3,4	515.8	201.1	39,0	3,1
Transport en communicatie**	1200.8	232.3	19,3	3,6	1253.5	237.6	19,0	3,7
Financiële dienstverlening***	1179.0	600.0	50,9	9,3	981.8	404.0	41,1	6,3
Zakelijke dienstverlening	571.4	373.0	65,3	5,8	593.5	393.8	66,4	6,1
Particulier onderwijs	32.5	17.6	54,2	0,3	31.3	13.5	43,0	0,2
Medische en sociale dienstverlening	398.1	105.9	26,6	1,6	405.0	97.0	23,9	1,5
Overige dienstverlening****	294.5	119.0	40,4	1,9	320.0	113.2	35,4	1,8
Totaal	6426.2	3022.4	47,0	47,0	6411.6	2780.3	43,4	43,4

* exclusief raffinaderij

** exclusief taxi's en buschauffeurs

*** exclusief primaire banken

**** exclusief huishoudelijke hulpen

In 2011 zijn er, naast de afname van het aandeel van de financiële midden- en kleinbedrijven in de totale brutoproductie (-3 procentpunten) geen grote verschillen te zien bij de verschillende bedrijfstakken, in vergelijking met 2010. Het aandeel van het MKB in de overige bedrijfstakken is gelijk gebleven of iets achteruit gegaan.

Het MKB in groot- en kleinhandel heeft het hoogste aandeel in de totale brutoproductie in 2011, namelijk 9,1. Hierna volgt het MKB in de bouw met een aandeel van 6,9 procent.

Slechts in twee bedrijfstakken laat het MKB een lichte verhoging zien van het aandeel in de totale brutoproductie. Het betreft hier de midden- en kleinbedrijven in zakelijke dienstverlening (een toename van 0,3 procentpunten) en in "transport en communicatie" (een toename van 0,1 procentpunten).

Het MKB in particulier onderwijs heeft in 2011 het laagste aandeel in de totale brutoproductie (0,2%).

Het aandeel van het MKB in de brutoproductie per bedrijfstak

Op bedrijfstakniveau is de brutoproductie van het midden- en kleinbedrijf in 2011 gedaald in bijna alle bedrijfstakken, waarbij het MKB méér achteruit is gegaan dan de grote bedrijven (zie tabel 4). Door lagere intermediaire kosten heeft het MKB in sommige bedrijfstakken toch een toename van de BTW kunnen bewerkstelligen.

Net zoals in 2010 heeft het MKB in groot- en kleinhandel in 2011 ook weer de hoogste brutoproductie (583.4 miljoen gulden). Er is echter wel sprake van een daling met 8.9 miljoen gulden, terwijl de totale brutoproductie met 12 miljoen gulden daalt. Er is voor 22.7 miljoen gulden minder uitgegeven aan intermediaire kosten door het MKB, waardoor er toch een stijging van de BTW te zien is (tabel 3). Dit is vooral te zien bij bedrijven in de Freezone.

Het midden- en kleinbedrijf in financiële dienstverlening is het meest achteruitgegaan in 2011, 196.1 miljoen gulden minder brutoproductie in vergelijking met 2010. Dit is nagenoeg de gehele daling in deze bedrijfstak (197.2 miljoen gulden).

De brutoproductie van verzekeringsmaatschappijen en pensioenfondsen bestaat voor een deel uit inkomsten uit beleggingen en aangezien hierop verlies is geleden in 2011, daalt ook de brutoproductie van deze bedrijven. Een andere factor betreft de hogere uitkeringen die ook bijdragen aan de daling.

Bij vergelijking van tabel 3 en 4 valt op dat het MKB in deze bedrijfstak 93.5 miljoen gulden méér kosten heeft gehad in 2011, wat mede de oorzaak is van de lagere BTW.

Alleen in zakelijke dienstverlening en in transport en communicatie hebben de midden- en kleinbedrijven méér geproduceerd in 2011, vergeleken met 2010. In de overige bedrijfstakken laat het MKB een achteruitgang zien.

In zakelijke dienstverlening is er sprake van een toename met 20.8 miljoen gulden in 2011 terwijl de totale brutoproductie in deze bedrijfstak toeneemt met 22.1 miljoen gulden. Het MKB is dus hoofdzakelijk verantwoordelijk voor de hogere brutoproductie; het gaat hierbij vooral om verhuur- en beveiligingsbedrijven, en uitzendbureaus. Enkele professionele dienstverleners (accountants, advocaten en dergelijke) hebben ook een toename van de brutoproductie.

De ontwikkeling in transport en communicatie is opvallend. De toename van de totale brutoproductie in deze bedrijfstak bedraagt 52.7 miljoen gulden, waarvan slechts 5.3 miljoen gulden van het MKB afkomstig is. Maar door een lagere toename van de intermediaire kosten van het MKB in vergelijking met die van de grote bedrijven komt de BTW toch hoger uit.

De midden en kleine transportbedrijven hebben méér geproduceerd in 2011, vooral de vrachtafhandelingsbedrijven. Er is ook sprake van een uitbreiding van het MKB omdat een groot bedrijf minder personeelsleden heeft gekregen en daardoor middenbedrijf is geworden. De midden en kleine communicatiebedrijven zijn ook vooruitgegaan in de brutoproductie, maar in mindere mate dan de transportbedrijven.

Ontwikkeling van het aandeel van het MKB in de loonkosten per bedrijfstak

Er zal nu gekeken worden naar de ontwikkeling van de loonkosten in het midden- en kleinbedrijf in vergelijking tot de grote bedrijven (tabel 5). Enkele bedrijfstakken die opvallende ontwikkelingen vertonen zullen nader worden beschreven.

De loonkosten bestaan uit lonen en salarissen, en de sociale lasten (wettelijke premies, maar ook premies voor pensioenverzekeringen en dergelijke).

Er zal ook een vergelijking worden gemaakt tussen de gemiddelde loonkosten per werknemer van het MKB en die van de totale bedrijven, per bedrijfstak (tabel 6). Om de gemiddelde loonkosten te berekenen worden de loonkosten gedeeld door het aantal werknemers.

Het aandeel van het MKB in de totale loonkosten

Na een toename van het aandeel van het MKB in de totale loonkosten in 2010 ten opzichte van 2009 (+2.8 procentpunten), is er in 2011 sprake van een daling met 1,3 procentpunten (zie tabel 5). In de meeste bedrijfstakken is het aandeel achteruitgegaan. De grootste daling vindt plaats in groot- en kleinhandel (-0,6 procentpunten).

De totale loonkosten zijn gestegen met 41.3 miljoen gulden, terwijl het MKB 7.3 miljoen gulden minder aan loonkosten heeft uitgegeven.

Ondanks de daling van het aandeel in de totale loonkosten heeft het midden- en kleinbedrijf in groot- en kleinhandel nog steeds de hoogste loonkosten (221 miljoen gulden) en ook het hoogste aandeel in de totale loonkosten (10,6%).

Het MKB in "landbouw, veeteelt en visserij" en in particulier onderwijs heeft de laagste loonkosten, respectievelijk 8.3 en 8.4 miljoen gulden, met een aandeel van 0,4 procent in de totale loonkosten.

Tabel 5: Relatieve ontwikkeling aandeel MKB in de loonkosten

	2010				2011			
	Loonkosten		Aandeel MKB		Loonkosten		Aandeel MKB	
	Totaal	MKB	Bedrijfstak	Totaal	Totaal	MKB	Bedrijfstak	Totaal
Bedrijfstak	* mln Naf		%		* mln Naf		%	
Landbouw, veeteelt, visserij	9.4	9.4	100,0	0,5	8.3	8.3	100,0	0,4
Industrie*	126.9	53.6	42,2	2,6	130.3	53.0	40,7	2,5
Bouwnijverheid	232.7	122.4	52,6	6,0	226.4	116.7	51,5	5,6
Groot- en kleinhandel	367.8	229.2	62,3	11,2	359.1	221.0	61,5	10,6
Horeca	124.4	54.0	43,4	2,6	134.0	46.5	34,7	2,2
Transport en communicatie**	294.0	66.2	22,5	3,2	297.9	69.8	23,4	3,4
Financiële dienstverlening***	307.2	156.7	51,0	7,7	333.4	176.1	52,8	8,5
Zakelijke dienstverlening	252.1	128.2	50,9	6,3	261.3	139.3	53,3	6,7
Particulier onderwijs	20.9	10.7	51,0	0,5	20.8	8.4	40,5	0,4
Medische en sociale dienstverlening	202.7	41.3	20,4	2,0	206.6	31.8	15,4	1,5
Overige dienstverlening****	104.2	34.3	32,9	1,7	105.6	27.5	26,1	1,3
Totaal	2042.3	905.9	44,4	44,4	2083.7	898.6	43,1	43,1

* exclusief raffinaderij

** exclusief taxi's en buschauffeurs

*** exclusief primaire banken

**** exclusief huishoudelijke hulpen

Het aandeel van het MKB in de loonkosten per bedrijfstak

“Landbouw, veeteelt en visserij” kent in 2011 alleen maar midden- en kleinbedrijven, dus het aandeel in de loonkosten van deze bedrijfstak bedraagt 100 procent.

In 2011 heeft het MKB in 4 bedrijfstakken meer dan de helft van de loonkosten in de desbetreffende bedrijfstak (zie tabel 5):

- In groot- en kleinhandel nemen de midden- en kleinbedrijven 61,5 procent van de loonkosten voor hun rekening in 2011. Uit tabel 1 is af te leiden dat de werkgelegenheid in het MKB van deze bedrijfstak ruim boven het gemiddelde van 54,7 procent ligt (70,4%), dus valt hiermee wel te verklaren dat de loonkosten van het MKB hier hoger zijn dan in andere bedrijfstakken. Ten opzichte van 2010 zijn de loonkosten gedaald met 8.2 miljoen gulden.
- De andere 3 bedrijfstakken waarin het MKB meer dan 50 procent van de loonkosten heeft zijn bouwnijverheid (51,5%), financiële dienstverlening (52,8%) en zakelijke dienstverlening (53,3%).

In 2010 waren er 5 bedrijfstakken waarin het MKB meer dan 50 procent van de loonkosten had. Maar in 2011 zijn de loonkosten van het MKB in het particulier onderwijs met 2.2 miljoen gulden gedaald en bedraagt het aandeel 40,5 procent van de totale loonkosten in deze bedrijfstak. In 2010 bedroeg dit aandeel nog 51 procent.

Zoals eerder vermeld op pagina 8 is een middenbedrijf groot geworden. De totale loonkosten zijn daarom bijna hetzelfde gebleven in 2011, ten opzichte van 2010.

De loonkosten van het MKB in de medische en sociale dienstverlening zijn het meest gedaald in 2011, met 9.5 miljoen gulden. De totale loonkosten in deze bedrijfstak zijn daarentegen gestegen met 3.8 miljoen gulden, maar dit betreft dan alleen de grote bedrijven.

Gemiddelde loonkosten per werknemer per bedrijfstak

De gemiddelde loonkosten per werknemer in het MKB zijn gestegen. In 2011 kost een werknemer gemiddeld 1.5 duizend gulden méér per jaar in vergelijking met 2010 (zie tabel 6). De totale stijging van de gemiddelde loonkosten bedraagt 1.1 duizend gulden, waaruit blijkt dat grote bedrijven gemiddeld minder loonkosten per werknemer per jaar hebben.

Werknemers in het MKB van de bouwnijverheid en in het particulier onderwijs kosten respectievelijk 4.7 en 8.8 duizend gulden méér per jaar voor een werkgever. De totale gemiddelde loonkosten van de bouwnijverheid zijn met 4.2 duizend gestegen, maar die van het particulier onderwijs zijn 4.3 duizend gulden gedaald. Het is hier dus ook duidelijk dat de grote bedrijven in deze twee bedrijfstakken gemiddeld minder loonkosten per werknemer hebben in 2011.

Midden- en kleine bedrijven in "medische en sociale dienstverlening" en in financiële dienstverlening geven gemiddeld 9.2 en 5.1 duizend gulden minder per jaar uit per werknemer. De totale gemiddelde loonkosten per werknemer van het MKB in deze bedrijfstakken zijn in 2011 bijna gelijk gebleven in vergelijking met 2010. In tegenstelling tot de twee hiervoor genoemde bedrijfstakken hebben de grote bedrijven hogere gemiddelde loonkosten per werknemer in 2011.

Opvallend is de ontwikkeling van de gemiddelde loonkosten per werknemer van het MKB in de financiële dienstverlening. Ondanks een stijging van de loonkosten met 19.4 miljoen gulden (tabel 5) kost een werknemer van het MKB in deze bedrijfstak 5.1 duizend gulden minder per jaar. Dit wordt veroorzaakt door een toename van het aantal werknemers in zowel de midden- als kleinbedrijven.

Tabel 6: Gemiddelde loonsom per werkende per bedrijfstak				
	2010		2011	
	MKB	Totaal	MKB	Totaal
Bedrijfstak	* 1.000 Naf		* 1.000 Naf	
Landbouw, veeteelt, visserij	22.4	22.4	25.7	25.7
Industrie*	41.4	46.2	42.1	46.7
Bouwnijverheid	33.9	41.9	38.6	46.1
Groot- en kleinhandel	35.8	36.5	33.7	35.0
Horeca	22.9	27.5	26.4	29.8
Transport en communicatie**	59.1	79.7	61.9	81.4
Financiële dienstverlening***	104.9	106.4	99.8	106.1
Zakelijke dienstverlening	51.1	40.4	49.9	40.4
Particulier onderwijs	51.6	58.1	60.4	53.8
Medische en sociale dienstverlening	41.2	59.3	32.0	59.4
Overige dienstverlening****	28.9	39.8	28.7	41.1
Totaal	41.8	48.3	43.2	49.5

* exclusief raffinaderij

** exclusief taxi's en buschauffeurs

*** exclusief primaire banken

**** exclusief huishoudelijke hulpen

Ontwikkeling van het aandeel van het MKB in de investeringen per bedrijfstak

De investeringen van een bedrijf bestaan uit investeringen in materiële vaste activa zoals gebouwen en terreinen, transportmiddelen, computers en software, inventaris en equipment.

Overeenkomstig de beschrijving van de andere variabelen zal ook hier eerst gekeken worden naar het aandeel van het MKB per bedrijfstak in de totale investeringen en daarna zullen enkele bedrijfstakken worden beschreven die opvallende ontwikkelingen vertonen.

Er zal tevens worden beschreven in welke type activa is geïnvesteerd, voor zover mogelijk.

Het aandeel van het MKB in de totale investeringen

In 2011 heeft het MKB 7.1 miljoen gulden méér geïnvesteerd dan in 2010, terwijl de totale investeringen met 6,2 miljoen gulden zijn afgenomen (tabel 7). Hierdoor stijgt het aandeel van het MKB in de totale investeringen met 2.2 procentpunten in 2011.

Het aandeel in de totale investeringen van het MKB in de zakelijke dienstverlening is het meest gestegen (+2,9 procentpunten), gevolgd door het MKB in de groot- en kleinhandel (+2 procentpunten). Het aandeel in de totale investeringen van het MKB in overige dienstverlening is iets minder gestegen (+1,2 procentpunten). Hetzelfde geldt voor het investeringsaandeel van het MKB in "transport en communicatie" (+1 procentpunt).

Het aandeel in de totale investeringen van het MKB in de overige bedrijfstakken is in 2011 gedaald of gelijk gebleven in vergelijking met 2010. In 3 bedrijfstakken is het aandeel van het MKB in 2011 met 0,8 procentpunten gedaald, namelijk in industrie, horeca en financiële dienstverlening.

Tabel 7: Relatieve ontwikkeling aandeel MKB in de investeringen								
Bedrijfstak	2010				2011			
	Investerings		Aandeel MKB		Investerings		Aandeel MKB	
	Totaal	MKB	Bedrijfstak	Totaal	Totaal	MKB	Bedrijfstak	Totaal
	mln Naf		%		mln Naf		%	
Landbouw, veeteelt, visserij	1.5	1.5	100,0	0,4	0.6	0.6	100,0	0,1
Industrie*	17.6	11.4	64,9	2,8	17.1	8.2	47,9	2,0
Bouwnijverheid	18.2	9.2	50,7	2,3	26.0	3.6	14,0	0,9
Groot- en kleinhandel	55.5	10.8	19,4	2,6	68.2	18.6	27,4	4,6
Horeca	20.4	8.6	42,1	2,1	19.1	5.3	27,6	1,3
Transport en communicatie**	186.0	3.7	2,0	0,9	153.2	7.5	4,9	1,9
Financiële dienstverlening***	33.2	23.3	70,2	5,7	28.0	19.8	70,8	4,9
Zakelijke dienstverlening	37.7	22.9	60,8	5,6	54.5	34.3	62,9	8,5
Particulier onderwijs	0.5	0.4	92,3	0,1	0.7	0.4	51,3	0,1
Medische en sociale dienstverlening	15.8	7.9	50,1	1,9	14.3	3.7	25,9	0,9
Overige dienstverlening****	22.7	1.8	8,1	0,5	21.4	6.7	31,4	1,7
Totaal	409.1	101.6	24,8	24,8	402.9	108.7	27,0	27,0

* exclusief raffinaderij

** exclusief taxi's en buschauffeurs

*** exclusief primaire banken

**** exclusief huishoudelijke hulpen

Het aandeel van het MKB in de investeringen per bedrijfstak

De investeringen van het MKB zijn het meest toegenomen in de zakelijke dienstverlening (met 11.3 miljoen gulden), en heeft hiermee de hoogste investeringen in 2011 (34.3 miljoen gulden). In geen enkele bedrijfstak zijn de investeringen van het MKB ooit zo hoog geweest.

Er is vooral geïnvesteerd in transportmiddelen door de autoverhuurbedrijven (21.5 miljoen) en in gebouwen door ondernemingen in onroerend goed (8.7 miljoen).

Het MKB in groot- en kleinhandel heeft in vergelijking met 2010 7.8 miljoen gulden méér geïnvesteerd in 2011. Het aandeel in de totale investeringen is gestegen met 8 procentpunten ten opzichte van 2010, omdat de investeringen van de grote bedrijven minder zijn toegenomen dan die van het MKB.

Er is voor ruim 6 miljoen gulden geïnvesteerd in zowel gebouwen als in transportmiddelen, en voor bijna 5 miljoen gulden in inventaris. De investeringen in gebouwen betreffen voornamelijk uitbreidingen van winkels in de binnenstad.

Naast het aandeel van 100% van het MKB in de investeringen van “landbouw, veeteelt en visserij”, heeft het MKB in financiële dienstverlening het hoogste aandeel op bedrijfstakniveau (70,8%). Dit betekent dat de financiële midden- en kleinbedrijven méér investeren dan de grote bedrijven. Ten opzichte van 2010 is er echter wel minder geïnvesteerd (-3.5 miljoen gulden).

Er is sprake geweest van uitbreiding/vernieuwing van bedrijfspanden (8 miljoen), en verder is er 4.5 miljoen gulden geïnvesteerd in zowel computers als in inventaris.

Het MKB in “transport en communicatie” heeft zowel in 2010 als in 2011 het laagste aandeel in de investeringen op bedrijfstakniveau, slechts 4,9 procent in 2011 en 2 procent in 2010. Deze bedrijfstak investeert totaal wel het meeste in vergelijking met de andere bedrijfstakken, dit is ook het geval in voorgaande jaren. Maar slechts een klein gedeelte van deze investeringen (153.2 miljoen gulden in 2011) wordt gedaan door het midden- en kleinbedrijf. In vergelijking met 2010 investeert het MKB 3.9 miljoen gulden méér.

Er wordt voor 1.5 miljoen gulden geïnvesteerd in transportmiddelen, en voor 4.5 miljoen gulden in communicatieapparatuur, vooral door radio- en televisiestations.

Samenvatting

Het aandeel van het MKB in het BBP is sinds 2001 niet meer zo laag geweest als in 2011. De economie stijgt, maar de bijdrage van het MKB hieraan is aan het afnemen.

De daling van het aandeel van het MKB in de totale BTW in 2011 wordt vooral veroorzaakt door de ontwikkeling in de financiële dienstverlening.

Het MKB in groot- en kleinhandel draagt het meeste bij aan de BTW van alle midden- en kleinbedrijven.

De daling van de brutoproductie van het MKB in 2011 wordt voor het grootste deel veroorzaakt door de midden- en kleinbedrijven in financiële dienstverlening. Er is sprake van verlies op beleggingen in het buitenland en verminderde opbrengsten uit obligaties.

Het MKB in groot- en kleinhandel heeft de hoogste brutoproductie, gevolgd door bouwnijverheid en financiële dienstverlening. In vergelijking met 2010 heeft het MKB alléén in de bedrijfstakken zakelijke dienstverlening en “transport en communicatie” méér geproduceerd in 2011. In de overige bedrijfstakken is er sprake van een achteruitgang.

De totale loonkosten van het MKB zijn gedaald in 2011 ten opzichte van 2010. Het MKB in groot- en kleinhandel heeft het hoogste aandeel in de totale loonkosten in 2011, maar er is wel sprake van een daling in vergelijking met 2010.

In 4 bedrijfstakken nemen de midden- en kleinbedrijven meer dan de helft van de loonkosten voor hun rekening, namelijk in groot- en kleinhandel, zakelijke dienstverlening, financiële dienstverlening en bouwnijverheid.

Werknemers in midden- en kleine financiële bedrijven kosten de werkgever het meest.

Het MKB heeft in 2011 méér geïnvesteerd in vergelijking met 2010, terwijl de totale investeringen zijn afgenomen. Het aandeel in de totale investeringen is het meest toegenomen bij het MKB in zakelijke dienstverlening.

Het midden- en kleinbedrijf in zakelijke dienstverlening heeft in 2011 de hoogste investeringen, het hoogste bedrag tot nu toe over de afgelopen jaren. Het MKB in financiële dienstverlening heeft het hoogste aandeel op bedrijfstakniveau.